

گزارش همایش صفویه در گستره تاریخ ایران زمین

۲۱ الی ۲۳ مهرماه ۱۳۸۳ - دانشگاه تبریز - تالار وحدت

غلامرضا آذری خاکستر*

اولین همایش صفویه در گستره‌ی تاریخ ایران زمین طی روزهای ۲۱ الی ۲۳ مهرماه ۱۳۸۳ در تالار وحدت دانشگاه تبریز با حضور بیش از ۵۰۰ تن از اساتید، محققان، دانشجویان و علاقه‌مندان تاریخ برگزار شد. این همایش به همت گروه تاریخ دانشگاه تبریز و همکاری استانداری آذربایجان شرقی، میراث فرهنگی، موسسه فرهنگی آران، سازمان ارتباطات اسلامی و مرکز گفتگوی تمدنها برگزار شد.

هدف از برگزاری این همایش به خاطر گستردگی و اهمیت مسائل دوران صفویه هر چند تحقیقاتی در داخل و خارج کشور انجام شده است لیکن هنوز بسیاری از مسائل مهم این دوران به گونه‌ای جامع مورد پژوهش و موشکافی قرار نگرفته است. برپایی

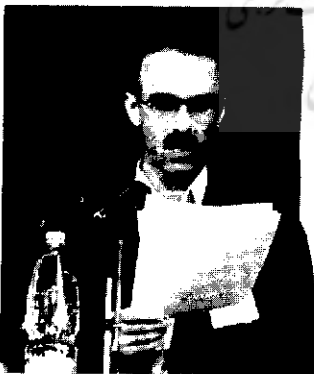
همایش صفویه در گستره‌ی تاریخ ایران زمین به وسیله گروه تاریخ دانشگاه تبریز گامی است برای کمک به بازشناسی بهتر و بیشتر بخشهایی از تاریخ ایران زمین.

مراسم افتتاحیه همایش با نواختن سرود جمهوری اسلامی ایران و تلاوت آیاتی از کلام الله مجید و چند سخنرانی صبح روز سه شنبه ۲۱ مهرماه برگزار شد. در نخستین سخنرانی دکتر محمد رضایپور محمدی ریاست محترم دانشگاه تبریز ضمن خیرمقدم به میهمانان از تلاش دست‌اندرکاران

* کارشناس تاریخ، از دانشگاه بجنورد.

همایش صفویه تقدیر نمود، دکتر پورمحمدی این همایش را تأملی در تاریخ ایران برای توسعه دانش دانست و با ارائه جملاتی از بزرگان تاریخ چنین ادامه داد: «قومی که تاریخ می‌خواند، کودکانش مانند بزرگترها می‌اندیشند و قومی که تاریخ ندانند بزرگان‌ش همچون کودکان می‌اندیشند». سپس دکتر محمدعلی سبحان الهی استاندار محترم تبریز در دومین سخنرانی با تعاریفی از علم تاریخ، تاریخ را شناخت دیروز برای بهزیستی آینده دانست و این گونه ادامه داد: «تاریخ بیانگر فراز و نشیب زندگی انسان در طول بشر است سرگذشت تلخ و شیرین زندگی انسان را بیان می‌کند تا آیندگان از آن استفاده کنند». دکتر سبحان الهی با اشاره به این که حکومت صفویه در ایران مصادف با رنسانس در اروپا است شناخت آن واجب و مهم می‌باشد. در این دوره است که خاندان صفویه با نگاه جدید به دین و با استناد به نام حضرت علی (ع) دولتی شیعی پایه‌ریزی کردند. سپس با رویکرد به تاریخ تبریز آنجا را اولین پایتخت شیعه دانست که بستر تربیت دانشمندان و هنرمندان بود. استاندار تبریز در بخش پایانی سخنانش چنین ادامه داد: «جنگ چالدران و دکتترین نظامی آن را باید به صورت علمی شناخت، شناخت شاه اسماعیل و وطن دوستی او، و تحقیق در مورد صفویه کاری مهم و ارزشمند که توسط دانشگاه تبریز به انجام رسید و امید است که ادامه راه این عزیزان در قزوین، که نشیب آن بود و در اصفهان که اضمحلال این دولت بوده پیموده شود».

سومین سخنران افتتاحیه همایش، دکتر مقصود علی صادقی دبیر همایش بود.

دکتر صادقی با ارائه گزارشی از چگونگی و روند برپایی همایش صفویه چنین ادامه دادند: «گروه تاریخ دانشگاه تبریز با هدف تبیین گوشه‌ای از تاریخ ایران زمین از یک سال پیش در جهت برپایی همایش دست به کار شد. بیش از ۱۲۰ خلاصه مقاله از محققان دریافت شد که حدود ۸۷ مقاله مورد پذیرش قرار گرفت و در نهایت ۳۵ مقاله در مدت سه روز به صورت سخنرانی ارائه می‌شود و پنج مقاله نیز از ایران‌شناسان خارجی

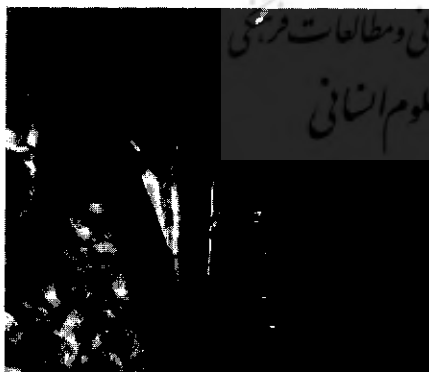
دریافت شده است».

آخرین سخنران افتتاحیه همایش صفویه دکتر ولایتی مشاور مقام معظم رهبری در روابط بین الملل بود، وی با تکیه برمسأله صفویه گریزی در مطالعات انجام شده اول کسی که شمشیر علیه صفویه برداشت احمد کسروی دانست و با اشاره به تهاجم مغول و جنگهای صلیبی به نقش صفویه و کارکرد این دولت در تثبیت هویت ملی اسلامی ایران پرداخت. دکتر ولایتی با اشاره به حدود مرزهای صفویه براساس اسناد به مسأله صفویه ستیزی و منشأ آن چنین ادامه داد: «کسانی که بی جهت باصفویه می‌جنگیدند سعی کردند هویت‌های تصنعی برای ایران سازند. از دیدگاه منتقدان جرم صفویه برای شکل‌دهی مجدد هویت ایرانی عنصر دین را وارد هویت ایرانی کردند».

هیئت رئیسه اولین نشست علمی

دکتر سیروس برادران شکوهی، دکتر مهدی کیوان، دکتر احمد اقتداری و دکتر محمدعلی متفکرزاد

اولین سخنران دربخش مقالات دکتر احسان اشراقی استاد گروه تاریخ دانشگاه تهران بود. دکتر اشراقی درسخنانی پیرامون برخی از مسائل دوره صفویه پرداخت. از دیدگاه وی تاریخ صفویه در چهارمرحله مورد مطالعه است که قسمت اصلی عبارت است از ۲۰۰ سال طریقت صفوی که از

اردبیل درسال ۷۳۰ شروع می‌شود و اهمیت این سلسله به خاطر تشکیل حکومت مرکزی قوی در چارچوب مرزهای شناخته شده است.

دومین سخنران همایش صفویه دکتر حسین میرجعفری استاد گروه تاریخ دانشگاه اصفهان در مقاله‌ای تحت عنوان «شوریدگان شاه اسماعیل در اناطولی، در گذشته و حال» به بررسی تاریخ صفویه پرداخت. دکتر میرجعفری به دو کار شاه

اسماعیل اول اشاره کرد به طوری که نخست سراغ مردم شروان رفت. دوم مسأله رویارویی با

پادشاه آق قویونلومی باشد همچنان که مردم آناتولی همواره اسماعیل را دوست داشته و او را پرچمدار نهضت علویان و نشانه‌ای از خاندان علی (ع) می‌دانستند، امروز نیز جمعیت علوی ترکیه که در سراسر این کشور پراکنده‌اند، نهایت تکریم و احترام و ارادت خود را نسبت به وی ابراز داشته و همواره در جمع خانه‌های خود از وی به بزرگی و عظمت یاد می‌کنند.

«جایگاه مهاجران تبریزی در اصفهان» عنوان سخنرانی خانم دکتر نزهت احمدی عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه الزهرا تهران بود. ایشان با طرح سئوالاتی پیرامون مهاجران تبریزی در

اصفهان به نقش این مهاجران در اصفهان اشاره کرد چرا که جاذبه‌های پایتخت افراد مختلف را از سراسر کشور و حتی از خارج مرزهای جغرافیایی ایران به سوی اصفهان سرازیر کرد. این افراد در اصفهان زمینه مناسبی برای رشد و نشان دادن قابلیت‌های خود یافتند. در میان مهاجران بسیاری که به این شهر آمدند، مهاجران تبریز -

پایتخت اولیه صفوی - جایگاهی در خور توجه دارند. دکتر احمدی با اشاره به جایگاه طبقاتی این مهاجران نوع فعالیت و انگیزه آنان را مورد بررسی قرار دادند.

آخرین مقاله‌ی ارائه شده در نشست اول همایش صفویه اختصاص به مقاله دکتر شعله کوئین استاد تاریخ خاورمیانه در اوهایو تحت عنوان «سلسله النسب صفویه و تاریخ نگاری صفویه» که توسط دکتر غلامرضا وطن دوست قرائت شد.

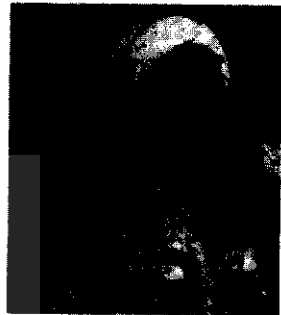
هیئت رئیسه دومین نشست علمی

دکتر ناصر تکمیل همایون، دکتر احسان اشراقی، دکتر حسین میرجعفری و حجه الاسلام رسول جعفریان

سخنرانی دکتر مهدی کیوان تحت عنوان: «هجوم بورژوازی غرب به ایران و انقراض سلسله صفوی» بود. دکتر کیوان یکی از عمده‌ترین علل انقراض سلسله صفوی و بعد نابسامانی و تزلزل اوضاع ایران را ریشه داشتن در سیاست‌های اقتصادی و ساختار حاکم بر روابط تجاری ایران

با کشورهای اروپایی می‌داند. وی به تعامل و تقابل دو اقتصاد با توانمندیهای متفاوت می‌پردازد؛ یکی اقتصادی ناتوان و غیر رقابتی که تحت سلطه شاهان و دولتمردان صفوی است و دیگری اقتصادی آزاد و رقابتی و سوداگر که تحت نظر بورژوازی تجاری و خیره قرار دارد.

«جلالی‌ها در ایران» عنوان مقاله دکتر رحیم رئیس نیا بود. مقاله «نظریه لزوم تقلید از مجتهد زنده و تأثیر آن در سازمان سیاسی ایران در دوره صفوی» توسط حجت الاسلام رسول جعفریان از پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قرائت شد. آقای جعفریان با بررسی تحولات عصر صفوی و تحول در افکار و اندیشه‌ها پایه آمدن این عقاید و باورها مذهبی را از عراق و جبل عامل به ایران می‌داند... نظریه اجتهاد و تقلید بصورت یک تئوری از چه زمانی در فقه شیعه بسط یافت؟ آنچه در مسأله اجتهاد و تقلید اهمیت دارد این است که مجتهد باید زنده باشد و از مجتهد مرده نمی‌توان تقلید کرد.

دکتر برات دهمرده استادیار گروه تاریخ دانشگاه سیستان و بلوچستان نیز در مقاله‌ای به «بررسی حکومت مستقیم صفوی در سیستان» پرداخت. آخرین مقاله این نشست تحت عنوان «نقش ارامنه در تجارت خارجی صفویه» توسط خانم دکتر شکوه السادات اعرابی هاشمی استادیار گروه تاریخ دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد قرائت شد.

هیئت رئیسه سومین نشست علمی

دکتر رحیم رئیس نیا، دکتر محمد باقر بهشتی، دکتر برات دهمرده و آقای علی بلوک باشی

سخنرانی دکتر منصور صفت گل عضو هیات علمی گروه تاریخ دانشگاه تهران تحت عنوان «جهان صفویه شناسی: زمینه‌ها و گرایشها» بود. ایشان تشکیل دولت صفوی و تحولات جامعه ایرانی در روزگار صفوی را به مثابه رویدادی پر اهمیت در روند تاریخ ایران به شمار آوردند. ایشان در ادامه پژوهشهای صفویه شناسی را دو بخش عمده می‌داند برای

نمونه: یکی صفویه شناسی ایران و دوم ایران شناسان و صفوی شناسان خارجی که مجموعه‌ای گسترده از پژوهشگران آمریکایی، اروپایی و آسیایی را در بر می‌گیرد. در ادامه دکتر سیدمصطفی ابطحی عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی تهران در مقاله خود به «رسمیت یافتن تشیع در ایران، چالشها و دستاوردها» پرداخت. ایشان رسمی شدن مذهب تشیع را برای کشورداری دارای دو اثر مهم دانستند: یکی ایرانیان با هم متحد شدند و دیگری جدا کردن آنها از ملل سنی مذهب همسایه بود. که به تدریج چنین عواملی ملیت ایران را تشکیل داد. «پری خان خانم زن با سیاست و قدرتمند دربار صفوی» عنوان مقاله دکتر فاطمه اورجی عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه تبریز بود. ایشان پری خان خانم را یکی از زنان با سیاست و قدرتمند دربار صفویه معرفی نمودند که در منابع درباره‌ی کارها و اقدامات او ابهاماتی وجود دارد. آخرین مقاله این نشست علمی توسط دکتر علی رضا خزائلی عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه تبریز تحت عنوان «شیوخ صفویه و ناحیه سروان» ارائه گردید.

هیئت رئیسه نشست چهارم علمی

دکتر منصور صفت گل، دکتر محمد حسن رازنهان، دکتر داود اصفهانیان و آقای صدرهاشمی

سخنرانی دکتر محمد ابراهیم باستانی پاریزی تحت عنوان «نسخه خطی باز یافته ای از اواخر عصر صفوی» بود و سپس دکتر یوسف رحیم لو استاد گروه تاریخ دانشگاه تبریز در مقاله‌ای به بررسی «تضادها و تعارضهای ساختاری حکومت صفویه» پرداختند.

سخنران بعدی دکتر داریوش رحمانیان، مدیر گروه تاریخ دانشگاه تبریز بودند که مقاله‌ای با عنوان «طریقت صفوی و تصوف سیاسی» ارائه نمودند. ایشان در سخنرانی خود تصوف ایرانی را در پویش تاریخی خود دارای سه مرحله دانستند: ۱- مرحله زاهدانه آخری گرایانه؛ ۲- مرحله عاشقانه؛ ۳- مرحله دنیاگرایانه. ایشان در ادامه به ضرورت مطالعه تصوف از دیدگاه

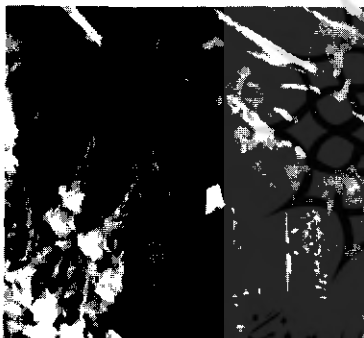
جامعه‌شناسی سیاسی اشاره نمودند.

«محلّه تبریزی‌ها یا تبریزنو» عنوان مقاله دکتر سیروس شفق‌ی عضو هیأت علمی گروه جغرافیا دانشگاه اصفهان بود و آخرین سخنرانی این بخش اختصاص به مقاله دکتر احمد اقتناری تحت عنوان «نقش صفویه در احیای اقتدار ملی و اعاده پیوند تاریخی، فرهنگی و بازرگانی خلیج فارس» داشت.

هیئت رئیسه پنجمین نشست علمی

دکتر محمدابراهیم باستانی پاریزی، دکتر رحیم یوسفلو، دکتر نزهت احمدی، دکتر سیروس شفق‌ی و دکتر صدرموسوی

سخنرانی دکتر ناصر تکمیل همایون عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات

فرهنگی تحت عنوان «عوامل تاریخی و عناصر مقوم فرهنگی در تأسیس سلسله صفوی» بود. دومین سخنرانی از این نشست به «تجارت ابریشم و تأثیر آن بر روابط خارجی ایران و اروپا (در عصر صفوی)» اختصاص داشت که توسط دکتر مرتضی دهقان نژاد قرائت شد. سپس دکتر نجف لکزائی استادیار گروه علوم سیاسی مؤسسه آموزش عالی باقرالعلوم (ع) قم به ارائه مقاله «اندیشه و عمل سیاسی میرداماد» پرداخت. و آخرین سخنرانی این نشست تحت عنوان «قندهار و نقش آن در روابط و فراز و نشیب میان ایران و هند» توسط دکتر هوشنگ جباری مدیر گروه تاریخ دانشگاه اهواز ارائه شد.

هیئت رئیسه نشست ششم علمی

دکتر داریوش رحمانیان، دکتر مرتضی دهقان نژاد، دکتر هوشنگ جباری، دکتر محمدعلی چلونگر و آقای موسوی زاده

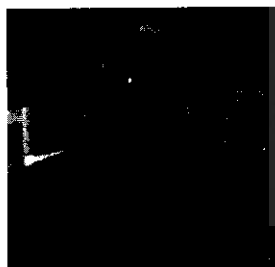
اولین مقاله، مقاله «شاهزادگان مدعی سلطنت صفوی در قلمرو عثمانی پس از سقوط اصفهان» بود که توسط دکتر یحیی کلانتری عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه تبریز قرائت شد. سپس

دکتر سیدحسین رئیس السادات مدیرگروه تاریخ دانشگاه تبریز در مقاله‌ای به بررسی «تصرف قندهار در دوره دوم شاه عباس دوم» پرداخت. ایشان تصوف قندهار از سوی مغولان جراحات دردناکی بر غرور ایرانیان دانست که باعث تلاش ایرانیان برای بازپس‌گیری آن شد. از دیگر مقالات این نشست مقاله دکتر پروین ترکمنی آذر عضو پژوهشکده تاریخ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی تحت عنوان «خاندان صفویه و شیعیان گیلان» بود. «مسائل و عوامل ژئوپولیتیکسی تشکیل دولت صفوی» عنوان مقاله آقای فیروزمنصوری بود و آخرین مقاله ارائه شده در این نشست به «الگوهای بلورشناسی در هنر صفوی» توسط دکتر علی نجف او غلو از ترکیه اختصاص داشت.

*****

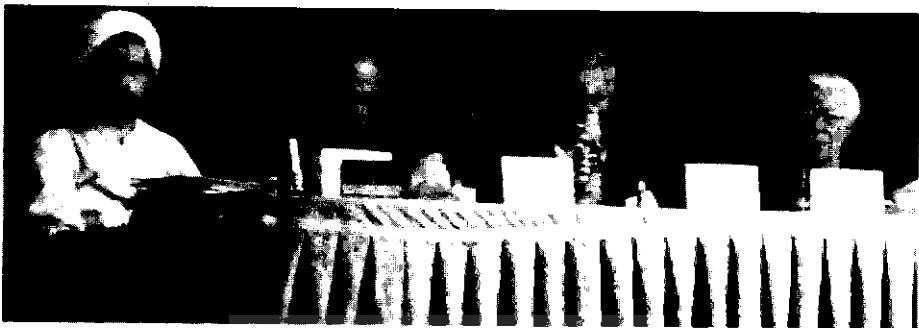
میزگرد علمی تحت عنوان صفویه و صفویه شناسی در ایران و جهان باحضور:
دکتر احسان اشراقی، دکترحسین میرجعفری، دکترغلامرضا وطن دوست، دکتر منصور صفت گل و
دکتر داریوش رحمانیان

دکتر اشراقی با اشاره به تاریخچه صفویه شناسی در ایران این جریان را مسأله‌ای تازه داشته و عنوان کرد. ایران‌شناسی شامل تمام مسائل مربوط به ایران است؛ ادبیات، هنر، تاریخ، و تمام رشته‌های علوم که روی آن تحقیق می‌شود که سابقه دیرینه آن به شرق‌شناسی می‌رسد. البته اگر ما از این نظر صحبت کنیم ایران‌شناسی یا نگاهی است از درون به ایران توسط دانشمندان ایرانی و مطالعاتی که در مورد ایران کرده‌اند. و یا نگاهی است از برون توسط علمای خارج به هردلیل و انگیزه که خواسته‌اند ایران را بشناسند. وقتی که گزنفون از عقب نشینی ده هزار یونانی صحبت می‌کند و وضعیت ایران را توصیف کرده، وضع ایران کرده یا هردوت و بقیه نویسندگان رومی صحبتی از ایران کرده‌اند ما به صورت علمی می‌توانیم بگوئیم که توجه به این مسأله سابقه دیرینه دارد ... سپس به توجه نویسندگان عرب به ایران بعد از اسلام اشاره نمودند. در مورد

صفویه‌شناسی نیز دنیای شرق به دلایلی متوجه صفویه شده است؛ ظهور دولت شیعه مذهب صفویه و دولتی متمرکز ایران شناسان را متوجه این عصر کرده است.

دکتر اشراقی با بررسی نشستهای علمی پیرامون صفویه در جهان که تاکنون چهارمیزگرد برگزار شده است حاصل این نشستها را چاپ و انتشار کتابهای مفید در زمینه صفویه دانست. سپس با ارائه سخنانی راجع به صفویه‌شناسان داخلی همچون مرحوم عباس اقبال آشتیانی و نصرالله فلسفی به خدمات ارزنده این دانشمندان راجع به صفویه پرداخت.

دکتر میرجعفری هم در سخنانی پیرامون صفویه‌شناسی در ترکیه مطالبی را ارائه نمودند. وی با اشاره به آرشیو نخست‌وزیری ترکیه و بنیاد تاریخ در شهر آنکارا کشور ترکیه را از نظر منابع مطالعاتی در خصوص صفویان غنی دانست. دکتر میرجعفری ایجاد مرکز مطالعات صفویه در ایران را ضروری و امری مهم دانست که این مرکز در تهران یا اصفهان و یا تبریز تشکیل شود.

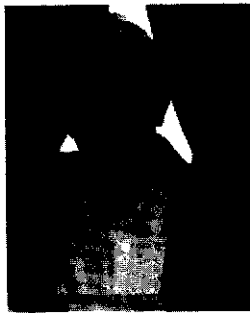
سومین سخنران میزگرد صفویه‌شناسی به سخنان دکتر منصور صفت‌گل اختصاص داشت. وی با اشاره به جریان صفویه‌شناسی در غرب و علل توجه آنها به صفویه پرداخت. دکتر صفت‌گل ضمن توصیف مکتب آنال که صفویه‌شناسان غربی تحت تأثیر آن می‌باشند، بهترین و منظم‌ترین متون صفویه را مربوط به روسها دانست. در حقیقت می‌توان یک حوزه قدرتمند صفویه‌شناسی در اروپا سراغ گرفت. ایشان در ادامه به این مطلب اشاره کردند که صفویه‌شناسی در سده بیستم میلادی از دو جریان متأثر شده: ۱- سیاسی - نظامی؛ ۲- تغییرات و تحولاتی که جنبه سیاسی نظامی نداشت بلکه به مسائل فرهنگی ارتباط داشت.

آخرین سخنران میزگرد صفویه‌شناسی دکتر غلامرضا وطن‌دوست نیز با معرفی ویلم فلور، آقای ماته و خانم پوتین به صفویه‌شناسی این محققان پرداختند. دکتر وطن‌دوست با اشاره به اهمیت صفویه‌شناسی، صفویه‌شناسان خارج از ایران را اروپایی می‌دانستند که به دانشگاه‌های آمریکا کشیده شده‌اند و یا این به نوعی اصالتشان به ایران می‌رسد.

هیئت رئیسه هفتمین نشست علمی

دکتر سیدکاظم روحانی، دکتر نعمت‌الله تقوی، دکتر ابوطالب سلماتیان، دکتر پروین انزلی‌ترکمنی و دکتر علی اکبر کجیاف

«جنگ چالدران و عوامل بروز و پیامدهای آن بعد از سال ۵۹۳۰ ق» عنوان مقاله دکتر محمد کریم یوسف جمالی عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد بود. دکتر باقرصدری‌نیا هم در مقاله‌ای خود به بررسی «عهد صفوی دوران بازیابی هویت ایرانی» پرداخت.

مقاله «بررسی شورش محمدزمان تیموری در دوران شاه اسماعیل صفوی» توسط دکتر محمدحسن رازنهران عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه تربیت معلم تهران و خانم دکتر پروانه نیک طبع عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی در مقاله‌ای به «جایگاه ایران عصر صفوی در روابط با اوزبکان» اشاره نمود. آخرین سخنران نشست هفتم دکتر رضا شعبانی به «جایگاه ایران صفوی در مناسبات بین الملل» پرداخت.

هیئت رئیسه آخرین نشست علمی

دکتر باقرصدری‌نیا، دکتر محمدکریم یوسف جمالی، دکتر یحیی کلاتری و آقای محمدرضا بابانی

سخنرانی دکتر جهانبخش ثواقب تحت عنوان «روابط ایران و گرجستان در عهد صفوی» بود. سپس دکتر اسدالله واحد استادیار گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تبریز به قرائت مقاله‌ای تحت عنوان «دارالانشاء و آیین ترسل در عهد صفوی» پرداخت. آخرین سخنرانی

همایش صفویه در گستره تاریخ ایران زمین قرائت مقاله «نگرش تطبیقی، تاریخی و جامعه‌شناسی به نقش شاه اسماعیل در تکوین وحدت و هویت» توسط دکتر داور شیخاوندی بود. پایان بخش برنامه‌های همایش صفویه قرائت بیانیه پایانی همایش بود، که در آن به تشکیل انجمن تاریخ ایران اشاره شده است.

علاوه بر سخنرانان فوق تعدادی از مقالات پذیرفته شده در همایش صفویه به قرار زیر است:

- دکتر کیومرث قرقلو: حذف قزلباشان از قدرت مرکزی: بازبینی شورش امرای استاجلو
- ابوالحسن مبین: سرآغاز روابط ایران و سوئد در عصر صفوی

- دکتر علی اکبر کجباف: زمینه‌های شکوفایی اقتصاد اصفهان عصرشاه عباس اول

- دکتر شهرام یوسفی‌فر: شرایط تداوم حکومت‌های محلی در ایران دوره صفوی

- محمد ولی پور: سیاست شاه اسماعیل صفوی در برخورد با پرتغالیان

- فیروز مهجور: تأثیر شرق دور و غرب در هنر عصر صفوی

- دکتر کریستف مارچینکوسکی: روابط ایران و سیام (تایلند) در عهد صفوی

- Dr.H.Mustafa Eravcy: *The Role of the Crimean-Safavi War (1578-90)*
- Dr. Willem Floor: *on the political History Of the Safavids*

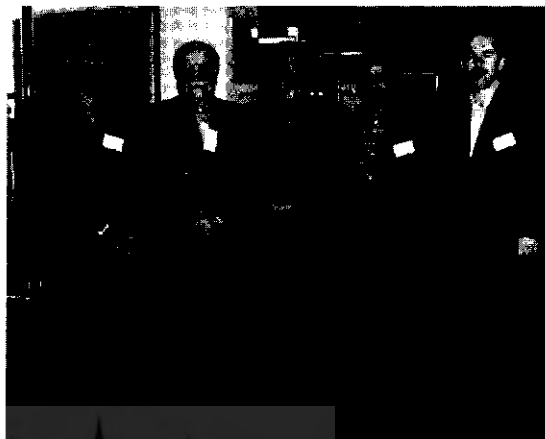
در حاشیه همایش

- عدم حضور شرق‌شناسان در این همایش از نکات قابل توجه بود.
- خلاصه مقالات همایش در اختیار شرکت کنندگان قرار گرفت و وعده چاپ کامل مقالات به آینده موکول شد.

- با مساعدت مدیر محترم گروه تاریخ تبریز و دبیر محترم همایش جمعی از اعضای انجمن علمی و دانشجویان تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد در همایش جهت تهیه گزارش و ارائه مجله تاریخ پژوهی در همایش حضور پیدا کردند.

- حضور چندین نفر از اساتید دانشگاه آزاد اسلامی و ارائه مقاله توسط آنان از نکات قابل توجه

همایش بود.

- بازدید از موزه از برنامه‌های جانبی همایش صفویه بود.
- فشردگی برنامه‌های همایش موجب خستگی و عدم رضایت میهمانان شده بود.
- سهم زنان در مقالات همایش صفویه از مجموع ۸۹ خلاصه مقاله چاپ شده ۱۵ مقاله می‌باشد که ۵ مقاله در همایش صفویه قرائت شد.
- سخنرانی دکتر ولایتی در برنامه منتشر شده از سوی برگزارکنندگان مشخص نشده بود که در نوع خود عجیب بود چرا که ایشان به علت از دست دادن همسرشان عزادار بودند.
- هنگام سخنرانی دکتر ولایتی در افتتاحیه همایش برق به مدت ۸ دقیقه قطع شد.
- شروع برنامه‌های همایش هر روز صبح با یک ساعت تأخیر بود.
- دکتر شعبانی در آغاز سخنرانی خود ضمن سپاسگزاری از تلاش دست‌اندرکاران همایش، به فشردگی سخنرانیها انتقاد کرد.